

Колесник М.О.,
старший викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Соловійова Л.М.,
старший викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.140.02

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «НЕВСТАНОВЛЕННЯ» ТА «НЕДОВЕДЕНІСТЬ» ОБСТАВИН, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ЗМІСТ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Одним із завдань кримінального процесу є забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1, с. 474]. Вирішуючи питання про закриття кримінального провадження, варто пам'ятати про це та дотримуватись положень, передбачених законом.

В історії кримінального процесу важко знайти підставу для закриття кримінального провадження та виправдання й реабілітації підозрюваного чи обвинуваченого, яка викликала б такі різні тлумачення вченими та практиками відповідно до її застосування. Такою підставою є п. 3 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України – невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати.

Це положення можна трактувати в двох аспектах: по-перше, провини особи не доведена повністю, а по-друге, особа не вчинила ті дії, у вчиненні яких її підозрювали.

Метою статті є визначення позиції, з якою поняття «недоведеність» корелюється з поняттям «невстановлення» в межах праворозуміння невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи, а також визначення перспектив розвитку інституту закриття кримінального провадження в разі невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпання можливостей їх отримати.

Дослідженням інституту закриття кримінальної справи за недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину в радянські часи займалися А.Я. Дубинський, П.М. Давидов, Д.Я. Мирський, В.О. Михайлов, М.С. Строгович, В.В. Соловійов, С.А. Шейфер. Ця тема отримала подальший розвиток у роботах українських науковців, серед яких – В.Т. Маляренко, Р.І. Матюшенко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко, З.Д. Смітєнко, М.І. Сторожук.

Визначення доведеності фактичних обставин постійно присутнє в процесі кримінального прова-

дження як його логічний початок. Можна розглядати його як процес, що передує прийняттю в провадженні проміжного чи підсумкового рішення. Змістом цього процесу є оцінка досягнутого рівня знань із позиції його достатності для обґрунтування прийнятого рішення.

Слушним вважаємо зауваження, що кримінальний і кримінально-процесуальний закони, визначаючи зовнішню форму діяльності, використовуються як джерело інформації про найважливіші умови провадження в справі [4, с. 29].

На переконання М.І. Сторожука, «недоведеність» є терміном із більш широким значенням, ніж «недостатність доказів». Умовно можна поставити питання: чи доведено в ході розслідування, що особа причетна до вчинення злочину? І в тому разі, коли причетність особи до вчинення злочину достовірно не встановлена, і в тому, коли достовірно встановлено, що особа не причетна до нього, відповідь буде однаковою – не доведено. При цьому для другого випадку повна відповідь є такою: ні, причетність особи до вчинення злочину не є доведеною, доведеною є непричетність. Натомість у формулюванні «недостатність доказів» увага акцентована не на встановленні доведеності чи недоведеності участі особи у вчиненні злочину загалом, а на такій ознаці доказів, як достатність. У цьому формулюванні йдеться саме про докази в множині, тому вбачається, що в ході кримінального провадження зібрані певні докази винуватості особи. Вони є допустимими, належними й достовірними, проте в сукупності їх недостатньо для доведення винуватості особи в суді [5, с. 369].

Вимоги матеріального та процесуального права визначають соціальну спрямованість кримінального судочинства в процесі встановлення істини в кримінальному провадженні та виконують роль інформаційно-пізнавальної моделі, орієнтуючись на яку, слідчий і суд постійно звіряють та корегують перебіг і результати своєї діяльності, фіксують їх у своїх рішеннях.

Водночас таке поняття, як «достатність даних», або «достатність доказів», що знайшло своє безпосереднє вираження в законі та широко використовується в слідчо-судовій практиці, так само потребує подальшого дослідження.

Не можна сказати, що цій проблемі не приділялась увага науковцями, вони дослідили як процес доведення загалом, так і його проміжні чи остаточні підсумки під час виконання таких процесуальних дій, як початок досудового розслідування, затримання й повідомлення про підозру, закриття та закінчення розслідування в різних формах.

Проте при цьому ще є значні резерви, реалізація яких повинна надати серйозну допомогу слідчій і судовій практиці.

Пояснюється це тим, що закон не визначає, і не може визначити, яку саме сукупність даних або доказів у кожному конкретному випадку варто вважати достатньою для обґрунтування схвалюваного рішення. При цьому на перший план виступає оцінка достатності доказів, яка є логічним процесом, опосередкованим властивостями особи конкретного слідчого, прокурора, судді, їх власним баченням достатності доказів.

Тому те, що для одного може виявитись достатнім для винесення процесуального рішення, для іншого, за тих же початкових даних, може виявитись недостатнім; у результаті за наявності одних і тих же даних вони можуть дійти різних висновків.

У зв'язку із цим актуальними є подальші комплексні дослідження механізму прийняття рішення як системи з багатьма чинниками, із чітко визначеними об'єктивними й суб'єктивними чинниками, а також їх питомої ваги й ролі в цьому механізмі.

Законодавець стосовно кожного рішення вимагає від слідчого, прокурора та суду забезпечення його законності й обґрунтованості. Вони перебувають у нерозривній єдності, оскільки саме закон визначає найбільш оптимальну модель процесу пізнання та посвідчення його результатів.

Що стосується вимоги законності рішень, то вона полягає в чіткій відповідності їх як актів застосування права тим зразкам, еталонам, моделям, які передбачені матеріальним і кримінально-процесуальним правом, як за формою, так і за змістом. З огляду на умови слідчої, прокурорської та судової діяльності, які досить часто не дають змогу визначити особливості предмета доведення на його початкових і проміжних етапах, при цьому законодавець ще не ставить завдання встановлення всіх обставин, що входять у предмет доведення в кримінальному провадженні.

Із цього постає також відмінність вимог закону до меж доведення, що обґрунтовує процесуальні рішення: в одних випадках досить досягнення знання різних ступенів імовірності, а в інших для обґрунтування підсумкових рішень доведеність їх можлива тільки шляхом досягнення достовірності.

При цьому законодавець саме через доведеність відповідних фактичних обставин визначає підставу будь-якого процесуального рішення, у тому числі такого, якому присвячене наше дослідження. Саме цією обставиною визначається наш підхід до розгляду співвідношення понять «доведеність» і «недоведеність» обставин, що становлять зміст процесуальних рішень, як парних діалектичних

характеристик знання, отриманого в процесі доведення.

З огляду на аналіз філософської та юридичної літератури можна стверджувати, що достовірне знання фактичних обставин справи – це завжди істинне знання, яке доведене з вичерпною повнотою, обґрунтоване доказами й мотивоване в підсумкових рішеннях. Інакше кажучи, достовірність – це розгорнена, доведена, така, що не викликає ні в кого сумнівів, а тому не вимагає подальшого обґрунтування правильності отриманих знань властивий не лише завершальним циклом доведення, а й усьому процесу встановлення фактичних обставин справи загалом.

Як відомо, фактична підстава рішення – це сукупність встановлених реальних обставин, передбачених в узагальненому вигляді гіпотезою правової норми, що підлягає в цьому випадку застосуванню. Проте сама по собі наявність фактичних обставин і правової норми, яка її передбачає, – це тільки потенційна можливість правозастосування. Для його «використання» потрібен обґрунтований висновок, який констатує відповідність встановлених обставин вимогам правової норми. Ця констатація – обов'язкова умова доведеності обставин, що є змістом, підставою прийнятого рішення.

Юридичною підставою ухвалення рішення є сукупність вимог закону до доведеності певного кола обставин та мінімально необхідна на цьому етапі глибина їх дослідження, достатня для того, щоб рішення можна було вважати обґрунтованим, імовірним або достовірним рівнем знання вказаних обставин предмета доведення.

Звичайно, у реальному процесі доведення рівень знання його предмета може бути й більшим, ніж потрібно для обґрунтування рішення, наприклад, під час вирішення питання про початок досудового розслідування за фактом кримінального правопорушення, вчиненого в умовах «очевидності», коли немає сумнівів, що вчинено саме кримінальне правопорушення, і відома особа, яка його скоїла, наявні наслідки діяння.

У таких випадках надійність висновку про відповідність встановлених обставин вимогам закону підвищується, оскільки є надлишок необхідних для обґрунтування рішення даних. Однак може бути й протилежна ситуація – коли знань про предмет доведення недостатньо. Це має слугувати сигналом для продовження процесу доведення.

У науці кримінального процесу загальноновизнано, що метою доведення є встановлення об'єктивної істини в справі. Процес же її пізнання – це процес отримання та посвідчення знання, який може бути охарактеризований тільки за допомогою категорій «імовірність» і «достовірність» [2, с. 226].

Достовірність та ймовірність як категорії вказують на ступінь доведеності висновків, що містяться в процесуальних рішеннях.

Достовірним визнається висновок, за якого істинність знання про наявність чи відсутність фактів,

що входять у предмет доведення, досліджена повно, встановлена доказами та, на переконання слідчого чи судді, не потребує подальшого обґрунтування, а тому виключає будь-яку іншу інтерпретацію доведених фактів.

Ймовірність як характеристика обґрунтованості знання, на відміну від достовірності, може бути різних ступенів, зростати, підвищуватись у міру наближення до достовірності.

Логічне розуміння ймовірності полягає в тому, що вона є характеристикою співвідношення того чи іншого висновку з достовірним знанням. Саме визначене законом відмінне поєднання елементів достовірності та ймовірності знання фактичних обставин справи лежить, як уявляється, в основі «конструювання» законодавцем моделі базису процесуального рішення.

У кримінальному процесі реальний процес доведення завжди представлений у вигляді об'єктивної й суб'єктивної єдності. За своїм змістом він є складною системною основою, елементами якої є закон (що визначає цілі й порядок доведення), фактичні дані про конкретні обставини досліджуваної події, їх оцінка, висновки про доведеність чи недоведеність досліджуваних обставин та правові наслідки, які з них постають, висловлені в процесуальному рішенні.

На шляху руху до істини в кримінальному процесі помилкові висновки слідчого, прокурора або судді можуть містити елементи істинної думки, які при цьому є випадковими в загальній структурі помилкового знання. І навпаки, загалом істинні висновки можуть мати у своєму складі помилкові знання.

Вважаємо, що абсолютне зіставлення істинного та помилкового знання в кримінальному судочинстві може й повинне мати місце лише в рішеннях, які завершують процес доведення та вирішують у зв'язку із цим справу по суті. У цих випадках повинна бути надана категорична відповідь на питання про наявність чи відсутність події кримінального правопорушення, винність або невинуватість у його вчиненні певної особи, а з огляду на це – інші питання, що підлягають вирішенню в кримінальному провадженні.

У механізмі правозастосування підстава кримінально-процесуального рішення – це не що інше, як передбачений гіпотезою процесуальної норми юридичний факт, який зобов'язує слідчого й суд визначити відповідність встановлених обставин. Ухвалене у зв'язку із цим рішення, будучи актом індивідуального регулювання, так само зумовлює ви-

никнення, зміну, розвиток і припинення кримінально-процесуальних відносин між їх суб'єктами.

Таким чином, доведеність (як і недоведеність) фактичних обставин як підстава процесуальних рішень не може бути правильно визначена без висловленого підходу до оцінки фактичної та юридичної підстави застосування права, що й вимагає законодавець.

З викладеного можна зробити висновок, що поняття «невстановленість» достатніх доказів для доведення винуватості особи в чинному кримінально-процесуальному законодавстві корелюється з поняттям «недоведеність» достатніх доказів винуватості особи, проте це не сприяє фактичній і юридичній реабілітації особи, непричетність якої доведена в ході провадження.

Закон передбачає «оптимальний мінімум» знання, досягнутого на певний момент доведення, що передує винесенню рішення. Це означає, що нижче за цей рівень правозастосовувачу «опускатись» не можна, оскільки він ризикує допустити помилку, яка може спричинити будь-які наслідки, аж до неправильного вирішення справи по суті. У цьому плані саме закон направляє процес доведення шляхом послідовного, надійного оволодіння системою знань і їх обґрунтованості фактичною підставою застосування права. Вказана можливість і необхідність важлива для кожного процесуального рішення, що обґрунтовує досягнення відповідних меж доведення, тобто правового алгоритму його законності та обґрунтованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – С. 474. – Ст. 88.
2. Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания / П.В. Копнин. – М. : Наука, 1973. – 324 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://marxistphilosophy.org/SovPhil/Kopnin73.html>.
3. Соловьев В.В. Недоканность участия обвиняемого в совершении преступления как основание прекращения уголовного дела в стадии расследования : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Соловьев. – М., 1990. – 168 с.
4. Стойко Н.Г. Идеальные познавательные модели в уголовном процессе / Н.Г. Стойко // Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам : мезвуз. сб. – Красноярск : Изд-во КГУ, 1987. – С. 29–37.
5. Сторожук М.І. Проблеми праворозуміння недоведеності участі особи у вчиненні злочину / М.І. Сторожук // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3(43). – С. 366–371.

Колесник М.О., Соловійова Л.М. ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «НЕВСТАНОВЛЕННЯ» ТА «НЕДОВЕДЕНІСТЬ» ОБСТАВИН, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ЗМІСТ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розглянуто проблеми визначення позиції, з якої поняття «недоведеність» корелюється з поняттям «невстановлення» в межах праворозуміння невідомості достатніх доказів для доведення винуватості особи, а також визначено перспективи розвитку інституту закриття кримінального провадження в разі невідомості достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпання можливостей їх отримати. Проаналізовано поняття «достовірність» та «імовірність» як категорії, що вказують на ступінь доведеності висновків, які містяться в процесуальних рішеннях.

Ключові слова: докази, праворозуміння, доведеність, недоведеність, імовірність, достовірність, винуватість особи, достатність доказів, прийняття процесуального рішення, закриття провадження.

Колесник М.А., Соловьева Л.М. ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ ПОНЯТИЙ «НЕУСТАНОВЛЕННОСТЬ» И «НЕДОКАЗАННОСТЬ» ОБСТОЯТЕЛЬСТВ, КОТОРЫЕ СОСТАВЛЯЮТ СОДЕРЖАНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО РЕШЕНИЯ О ЗАКРЫТИИ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Рассмотрены проблемы определения позиции, с которой понятие «неустановленность» коррелирует с понятием «недоказанность» в рамках правопонимания неустановления достаточных доказательств для доказанности виновности лица, а также определены перспективы развития института прекращения уголовного производства при неустановленности достаточных доказательств для доказанности виновности лица в суде и исчерпанности возможностей их получить. Проведен анализ понятий «достоверность» и «вероятность» как категорий, указывающих на степень доказанности выводов, содержащихся в процессуальных решениях.

Ключевые слова: доказательства, правопонимание, доказанность, недоказанность, вероятность, достоверность, виновность лица, достаточность доказательств, принятие процессуального решения, прекращение производства.

Kolesnyk M.O., Solovyova L.M. THE ASPECTS OF RELEVANCE BETWEEN THE NOTIONS OF “NON-ESTABLISHMENT” AND “FAILURE OF EVIDENCE” OF THE CONDITIONS THAT MAKE THE CONTENT OF THE PROCESSUAL DECISION ON THE OF CLOSURE CRIMINAL PROCEEDINGS

In the article the aspects of determining the position within which the concept of “failure of evidence” is correlated with the notion of “non-establishment” within the framework of the law understanding of not establishing sufficient evidence for proving the person’s guilt are analyzed, the Author grounds the prospects of the institution’s closure of the criminal proceedings without sufficient evidence to prove the guilt of the person in court and complete opportunities to get them.

The definition of actual circumstances’ proof always exists in the process of criminal proceeding as its logical beginning. One may consider it as a process that precedes the intermediate and final decisions making in the proceeding. The essence of the process is the assessment of the reached knowledge level from the side of its sufficiency for the taken decision substantiation.

The requirements of the substantive and procedural laws determine social direction of criminal proceeding in the process of setting truth in criminal actions and play the role of information cognitive model through which the investigator and the Court always compare and adjust the way and the results of their work capturing it in their decisions.

At the same time the notions of “facts sufficiency” or “evidence sufficiency” which reflect in the Law and are widely used in the investigatory and court practice either need further studying.

It couldn’t be said that this problem wasn’t studied by the scientists. They researched the process of proving and its intermediate or final results in performing such procedural actions as starting of the pre-trial investigation, arrest and notification of suspicion, the completion of investigation in various forms.

However, there are substantial reserves whose realisation should give serious help in investigatory practice and jurisprudence. The reason for this is that the Law doesn’t define and cannot define which weight of evidence or facts in every case should be sufficient for the justification of taken decision. One should highlight the evaluation of proof sufficiency that is a logical process limited by the personal characteristics of the investigator, prosecutor, judge and their personal view on proof sufficiency.

The Law provides “an optimal minimum” of knowledge reached for the particular period of proving that precedes the decision. That means that the official shouldn’t act under this level because of the mistake possibility which could leads to the wrong decision of the case. In this regard the Law directs the process of proving to the way of coherent credible studying of the knowledge system and its grounding by an actual base of using the Law. Given possibility and necessity is important for all procedural decisions which justify the achievement of relevant limits of proof, in other words the law algorithm its legitimacy and validity.

Key words: evidence, law understanding, proof, failure of evidence, guiltiness, sufficiency of evidence, procedural decision, closure of proceedings.